

KİTAP TANITIMLARI

Marx Neden Haklıydı? (Terry Eagleton)

Yrd. Doç. Dr. Tamer YILDIRIM*

Marx Neden Haklıydı? (Why Marx Was Right), Terry Eagleton

çev. Oya Köymen,

Yordam Kitap, 2011, İstanbul, 270 sayfa

§§§

Edebiyat alanında bir akademisyen olan, içinde bulunduğumuz dönemde Manchester Üniversitesi'nde görev yapan ve Marksist düşünceyi savunan yazar Terry Eagleton değerlendireceğimiz kitabında geçmişten günümüze Marksizm'e yöneltilen on eleştiriyi ya da iddiayı ele alıyor. On bölümden oluşan kitabın her bölümünde eleştirinin birkaç cümlede özetini yaptıktan sonra büyük ölçüde savunmacı bir üslupla değerlendirmesini sunuyor. Kitabın adından anlaşılacağı gibi polemiklerin değerlendirilmesi büyük ölçüde yanlı bir şekilde gerçekleştiriliyor, Marksist düşünceye ilişkin birkaç eleştiri cümlesi yer alsa da bunlar genelde önemsiz bazı konuları içerdiğinden dikkat çekmiyor. Bu durumda yazarın herhangi bir itirazı yok. Zira yazar, Marx'ın düşüncelerini mükemmel olarak değil, inandırıcı, mantıklı açıklamalar olarak sunacağını bunu göstermek içinde Marx'a karşı yapılan eleştirileri ele alıp çürütmeye çalışacağını belirtmektedir (s. 11). Yani elimizde Marx eleştirilerini ötelemek ve onu övmek için yazılan tarafgir bir kitap bulunmaktadır. Yalnız, kitabın yazıldığı dönemde "Marksizm öldü, gününü doldurdu" ifadelerinin yaygın bir kabul gördüğünü unutmamak lazım. Yazar özellikle bu iddianın geçersiz olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu anlamda Marksizm'in siyasi despotluğa yol açtığı, her şeyi ekonomiye indirmediği, insan doğasına safça inanan bir ütopyacılığa saplandığı, bir tür tarihsel determinizm olduğu vb. iddiaları ele almış ve cevaplamaya çalışmıştır.

* Sakarya Üni. İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı, e-posta: tyildirim@sakarya.edu.tr

Yazarın ele aldığı 1. eleştiri konusu şudur: "Marksizm, dünyanın temelli olarak değiştiğini görmeyerek yanılan kişilerin inancıdır". Buna yazarın verdiği cevap şu şekildedir; Marksistler her şeyden çok Marksist olmaya gerek kalmamasını isterler. Bu bakımdan Marksist olmak Budist ya da milyoner olmaya benzemez. Marksist olmak daha çok doktor olmaya benzer. Doktorlar kendi kuyularını kazan yaratıklardır; hastalarını iyileştirip kendilerine ihtiyaç kalmayınca işsiz kalırlar. Benzer biçimde siyasi radikallerin amacı da görevlerini başardıktan sonra artık onlara ihtiyaç kalmamasıdır (s. 15). 2. eleştiri konusu ise "Marksizm teoride iyi olabilir ama ne zaman uygulamaya konmuşsa sonucu terör, zorbalık ve kitle katliamı olmuştur" şeklindedir. Yazar cevap olarak şunu belirtmektedir: Kapitalizm de kan ve gözyaşları içinde biçimlendi, Stalinizm ve Maoizmden sadece dehşetin unutulmasına yol açacak kadar uzun yaşadı. (s. 27-28). Yani yazar konuya aslında bir çözüm getirmiyor, insanların memnun olmadığı farklı bir ideolojideki yanlışlığı göstermeye yani dikkatleri başka yöne çekmeye çalışıyor.

3. eleştiri ise şöyle: "Marksizm bir tür determinizmdir. İnsanların özgürlüklerini ve bireyselliklerini bir yana atar. Marx tarihin hiçbir insan eyleminin karşı koyamayacağı ve acımasız bir güçle kendi kendine çalışan bazı demir yasaları olduğuna inanıyordu. Nasıl kapitalizm kaçınılmaz olarak sosyalizme yol açacaksa, feodalizmde kaderinde kapitalizmi doğurması vardı. Gerçekte, Marx'ın tarih teorisi sadece Tanrı'nın takdiri ya da kaderin seküler bir yorumudur. Marksist devletler gibi bu, insan özgürlüğüne ve haysiyetine bir saldırıdır" (s. 47). Yazara göre ise, Marx sosyalizmin gelişinin kaçınılmaz olduğunu düşünür. *Komünist Manifesto*'da kapitalist sınıfının düşüşünün ve işçi sınıfının zaferinin eşit ölçüde kaçınılmaz olduğunu söyler. Yalnız Marx'a göre sosyalizmin kaçınılmazlığı herkesin yatağında yatarak onu beklemesi anlamına gelmiyordu. O, kapitalizmin başarısızlığa uğradığında çalışan insanların iktidarı almak için her türlü nedenlerinin bulunduğunu düşünüyordu (s. 62-3).

Yazarın ele aldığı 4. eleştiri: "Marksizm rüyada görülen bir ütopyadır. Zorlukların, şiddetin ya da çatışmaların olmadığı mükemmel bir toplumun mümkün olacağına inanıyor. Kömünist sistemde çekişme, bencillik, sahip olma isteği, rekabet ya da eşitsizlik olmayacaktır. Kimse çalışmayacak, insanlar birbirleriyle tam uyum içinde yaşayacak ve mallar sonsuz biçimde akacaktır. Bu şaşkırtıcı derecede saf bakış açısı, insan doğasına safça inanmaktan kaynaklanmaktadır. İnsanın doğal olarak bencil, açgözlü, saldırgan ve rekabetçi yaratıklar olduğumuz ve hiçbir sosyal mühendisliğin bunu değiştiremeyeceği olgusu görmezden gelinmiştir. Marx'ın geleceğe ait saf rüyası bir bütün olarak onun politikasının gerçek dışılığını yansıtır (s. 81). Marx için önemli olan ideal bir geleceği hayal etmek değil, daha iyi bir geleceğin ortaya çıkmasını engelleyen çelişkileri çözmektir. Bu sağlandığı zaman artık kendisi gibi insanlara ihtiyaç kalmayacaktı (s. 86). Sosyalizm liberal toplumu reddetmez. Bunun yerine bireyin özgürlüğünün onun üstüne inşa eder ve tamamlar. Yalnızca başkalarının aracılığıyla en sonunda kendimizinkine ulaşabiliriz. Bu, bireysel özgür-

lüklerin zenginleştirilmesi anlamına gelir. Bundan daha güzel bir ahlak sistemini düşünmek zordur. Kişisel düzlemde bunun adı sevgidir (s. 104). Fakat yazar şunu unutmaktadır, bu sevgi nedense onun uygulanmaya çalışıldığı hiçbir yerde görülmedi. Yazar özellikle bu bölümde kendi Marksizm anlayışının yorumuyla ilgili kişisel değerlendirmelerini daha yoğun bir şekilde bizlere vermektedir ve kanaatimizce kitabın en doyurucu ve okunmaya değer kısmı burasıdır.

5. Eleştiri: “Marksizm her şeyi ekonomiye indirger. Bir tür iktisadi determinizmdir. Sanat, din, siyaset, hukuk savaş, ahlak, tarihsel değişim bütün bunlar en kaba ifadelerle ekonominin ya da sınıf mücadelesinin yansımalarından başka bir şey değildir. İnsani meselelerin gerçek karmaşıklığı tek renkli bir tarih görüşüyle yok sayılmıştır. Marx ekonomi saplantısı yüzünden karşı çıktığı kapitalist sistemin tersine çevrilmiş bir imajı haline gelmiştir. Düşünceleri değişik tarihsel deneyimlerin tek bir katı çerçeveye sıkıştırılmayacağını farkında olan modern toplumların çoğulcu bakış açısına aykırıdır” (s. 125). Yazara göre ise, Marx’ın tarih teorisinin en ikna edici şekilde doğrulanması, geç kapitalist toplumdur. Bir anlamda zaman geçtikçe Marx’ın savdukları daha da doğru hale gelmektedir. Hayatta paradan daha değerli pek çok şey olduğu doğrudur ama para bunların çoğuna ulaşmamızı sağlar (s. 133-140).

Yazarın ele aldığı 6. eleştiri ise: “Marx maddeden başka hiçbir şeyin varolduğuna inanmıyordu. İnsanlığın manevi yönlerine hiç ilgi göstermiyordu ve insan bilincini sadece maddi dünyanın bir yansıması olarak görüyordu. Marksizm insanlığın bütün en değerli şeylerini kurutur, bizleri çevremizce belirlenen etkisiz hantal maddi yığınlar indirger. İnsanlığa çizilen bu ruhsuz rotanın çıkacağı yol açıktır ki Stalin’in ve Marx’ın diğer izleyicilerinin kıyımlarıdır” (s. 147). Yazar bu konuya aslında bir cevap vermemekte, durumun bu şekilde olduğunu kabul etmekte ve alaycı diyebileceğimiz bir üslupla sorunu geçiştirerek şöyle demektedir; Dünyanın maddeden mi ruhtan mı ya da yeşil peynirden mi yapıldığı sorusu nedeniyle Marx’ın uykuları kaçmamıştı. O, bu tür metafiziksel soyutlamaları küçümser ve boş spekülasyonlar olarak hemen bir yana iterdi. Onu insanca duygulardan yoksun bir kuramcı olarak görenler, onun soyuta karşı şüpheci, somut ve kesin şeylere ise tutkuyla bağlı romantik bir düşünür olduğunu unutmaktadırlar. Ona göre soyut basit ve özelliksizdi, zengin ve karmaşık olan somuttu. Dolayısıyla materyalizm onun için hangi anlama gelirse gelsin bu, kuşkusuz dünyanın neden yapıldığı sorusunun etrafında dörnyordu. 18. Yüzyılın bazı Materyalist Aydınlanma düşünürleri, insanları maddi dünyanın sadece mekanik işlevleri olarak görürdü. Ama Marx’a göre, bu tür düşünme biçimi bütünüyle ideolojiktir. Marx’ın bu tür bir materyalizme katılabileceğine inanmak güçtür (s. 147-8).

7. eleştiri ise: “Marksizm’le ilgili hiçbir şey sınıf konusu kadar bıktırıcı saplantıdan daha çığdıışı değildir. Marksistler dikkat etmemiş olabilir ama sosyal sınıf manzarası Marx’tan bu yana tanınmayacak ölçüde değişmiştir. Özellikle safça sosyalizmi getireceğini

hayal ettikleri işçi sınıfı neredeyse iz bırakmadan silinip gitmiştir. Artık sınıfın giderek daha az umursandığı sosyal alışkanlığın giderek arttığı bir dünyada yaşıyoruz, sınıf mücadelesiyle ilgili laflar, kafirlerin kazıklara bağlanıp yakılması kadar arkaiktir. Şeytani, silindir şapkalı kapitalist gibi devrimci işçi de Marksist hayalciliğin bir uydurmasıdır” (s. 181). Yazara göre ise, Marx çalışan insanların fabrikalarda toplanmasının, siyasi kurtuluşlarının önkoşulu olduğunu düşünüyordu. Sistemin egemenleri hiç akıllarından geçmese de kendi çıkarları için işçileri bir araya getirerek onların siyasi örgütlenmelerinin koşullarını yaratırlar. Kapitalizm, işçi sınıfı olmadan yaşayamaz ama işçi sınıfı kapitalizm olmadan çok daha özgürce gelişebilir (s. 198-9).

Yazarın ele aldığı 8. eleştiri ise: “Marksistler siyasette şiddeti savunurlar. Makul, ılımlı, kademeli reform yolunu reddederek yerine kanlı devrim kaosunu koyarlar. Küçük bir isyancı gurup ayaklanarak hükümeti devirecek ve isteklerini çoğunluğa dayatacaktır. Marksizm ile demokrasinin kanlı bıçaklı olmasının bir nedeni de budur. Marksistler sadece ideoloji diyerek ahlaki küçümsedikleri için politikalarının halka getireceği kargaşa umurlarında değildir. Onlara göre ne kadar can kaybı olursa olsun bu süreçte sonuç, araçları haklı çıkarır” (s. 201). Yazar bu eleştiriye aslında olumsuzlamıyor tersine olumlu diyebileceğimiz bir şekilde şöyle değerlendiriyor; Başarılı devrimler kendilerine ait bütün izleri silmiş olanlardır. Böyle olduğu zaman devrimlerin uğruna mücadele verdikleri koşullar tamamen doğal görünür. Bu bakımdan çocuk doğurmaya benzerler. Normal insanlar olarak yaşayabilmemiz için doğumumuzdaki acı ve dehşeti unutmamız gerekir. İster bireyler ister devletler olsun başlangıçlar genellikle sarsıcıdır (s. 203).

Yazarın ele aldığı 9. eleştiri şöyle: “Marksizm, çok güçlü bir devlete inanır. Sosyalist devrimciler özel mülkiyeti kaldırdıktan sonra despotik iktidarları aracılığıyla ülkeyi yönetirler ve bu iktidar bireysel özgürlüğün sonu olur. Her nerde Marksizm uygulanmışsa böyle oldu. İnsanların partiye, partinin devlete ve devletin canavar bir diktatöre geçit vermesi Marksist mantığın bir parçasıdır. Liberal demokrasi eksizsiz olmayabilir ama vahşice otoriter bir iktidarı eleştirmeye kalkıştı diye insanların akıl hastanesine kapatılmalarına göre daha fazla tercih edilir” (s. 219). Yazar bu noktada Marx’ı genel kabul edilenin dışında şöyle değerlendirmektedir; Marx’ın amacı devlet ile toplum, siyaset ile günlük yaşam arasındaki bu uçurumu gidermek; ilkleri, ikincilerin içinde eritmektir. İşte buna demokrasi demekti. Sosyalizm demokrasinin reddedilmesi değil tamamlanmasıdır. Diktatörlük sözcüğü Marx’ın zamanında zorunlu olarak bugünkü anlamını ima etmiyordu. Bu, siyasi anayasanın yasadışı ihlali anlamındaydı. Marx’ın siyasi tartışma arkadaşı Auguste Blanqui sıradan halk adına yönetim manasında proletarya diktatörlüğü ifadesinin mucididir. Marx ise bunu, halkın kendi yönetimi anlamında kullanmıştır (s. 225-228). Eski komünist sloganı “sosyalizm ya da barbarlık” ifadesi bazılarına her zaman fazla vahiy gibi gelmiştir. Ancak tarih yalpalayarak nükleer savaş ve çevresel yıkım olasılığına doğru yol alırken, bunun nasıl akla yatkın bir geçek olduğunun göz ardı edilebileceğini anlamak güçtür. Eğer şimdi

davranmazsak, kapitalizm hepimizin sonu olacaktır (s. 262). Ancak yazar burada şu sorunun cevabını vermeyi unutuyor; bugün için elde bulunan bu silahların ne kadarını sosyalistler üretti ve üretilmesine katkı sağladı?

Sonuç kısmında yazar şunları belirtir: “Marx tutkuyla bireye güvenir ve soyut dogmaya karşı derin kuşku duyardı. Mükemmel toplum anlayışıyla uğraşmaya hiç vakti yoktu. Eşitlik kavramına ihtiyatla yaklaşırdı. Görmek istediği tek tiplilik değil, çeşitlilikti. Sosyalizmi demokrasinin düşmanı değil onu derinleştirici bir güç olarak gördü. Onun iyi yaşam modeli insanın kendisini sanatsal olarak gerçekleştirme düşüncesine dayanır. Bazı devrimlerin barışçıl biçimde gerçekleşebileceğine inanır ve hiçbir açıdan sosyal reforma karşı çıkmazdı. Dar biçimde el emekçisi olan işçi sınıfına odaklanmadı. Ne de toplumu tamamen kutuplaşmış iki sınıftan ibaret gördü. Maddi üretim saplantısı yoktu. Hatta bundan kurtulmaktan yanaydı. Onun hayali boş zamandı. Ekonomiye eğilmesinin nedeni bunun insanlık üstündeki gücünü azaltmak istemindendi. Onun materyalizmi samimi, ahlaki ve manevi inançlarla bütünüyle uyumluydu (s. 263-4). Materyalizmin manevi inançlarla uyumlu olmasını açıklamak zor ve yazarın bu konuda kitabın tamamında tatmin edici bir açıklama da bulunmuyor. Genel olarak kitabın içeriğini değerlendirecek olursak; yani yazarın bu açıklamaları bugün insanlığın büyük bir kısmının kabul ettiği genel ilke ve değerlerle uyumlu bir Marx çıkarıyor karşımıza. Bu da her dönem Marksist düşünceye sahip olan düşünürlerin içinde bulunulan şartlarla uyumlu bir Marx portresi ortaya koymasına neden olmaktadır. Bu eserde de ana hatlarıyla karşımıza çıkan budur.